

FRIEDRICH WILHELM JOSEPH SCHELLING (1775. – 1854.)

Ivan Macan

SADRŽAJ

1. ŽIVOT I DJELA
2. FILOZOFIJA PRIRODE
3. FILOZOFIJA IDENTITETA
4. GNOZA
5. SCHELLING I ROMANTIKA

1. ŽIVOT I DJELA

Rodio se 1775. u Württembergu kao sin evangeličkog (protestantskog) pastora. U djetinjstvu je na njega odlučnu ulogu odigrao švapski pijetizam (okolina Stuttgarta) koji je impregnirao cijelu njegovu obitelj. S 15 godina dolazi u tübingski evangelički konvikt na studij teologije duhovno povezan sa 5 godina starijim prijateljima Hegelom i Holderlinom. Osim za teologiju mladi se Schelling intenzivno zanimao i za filologiju, literaturu i filozofiju. S 11 je godina napisao disertaciju o istočnom grijehu. Studirao je osim toga matematiku i prirodne znanosti u Leipzigu (1796-1797). Postaje privatni učitelj i studira u Jeni slušajući Fichtea koji je na njega ostavio odlučujući dojam.

Iz Schellingove mladosti potječu djela *O mogućnosti filozofije uopće* te *Ja kao princip filozofije*. Oba je djela napisao kao 20-togodišnjak i u Fichteovu duhu. G. 1796. piše djelo *Filozofska pisma o kritizmu i dogmatizmu* a zatim slijede filozofska djela: *Ideja filozofije prirode*, *Prva skica sistema prirodne filozofije* te spis *O svjetskoj duši*. S 23 godine na prijedlog Goethea, Schelling postaje izvanredni profesor filozofije u Jeni. Tu je 1800. napisao djela *Sistem transcendentnog idealizma* gdje je pandan filozofiji prirode transcendentna filozofija kao fundamentalna znanost. Schelling izdaje i časopis za spekulativnu fiziku (*Zeitschrift für spekulative Physik*) u kojem je objavio svoje djelo *Predstavka mog sistema filozofije* temeljno djelo svoje filozofije identiteta. Slijedi dijalog pod naslovom *Bruno ili o prirodnom i Božjem principu stvari*. Dok u *Predstavki* Schelling slijedi Spinozu, *Bruno* je dijalog napisan u potpunom platonovskom stilu. Osnovani se časopis nije niti s novim imenom *Neue Zeitschrift für spekulative Physik* mogao održati, radi toga je pokušao kooperirati s Hegelom te zajedno s njime izdaje časopis *Kritischer Journal der Philosophie* koji je na životu ostao dvije godine, vrijeme koje je Schelling proveo u Jeni. Tu je uspostavio bliske kontakte s krugom romantičara, posebno s Carolinom Schlegel, ženom Augusta Wilhelma Schlegela, koju je nakon njihove rastave oženio (starija od njega 12 godina). S njom je živio u braku svega 6 godina.

Schelling postaje ordinarij za filozofiju u Würzburgu, 1806. član akademije znanosti u Münchenu. U Würzburgu je napisao djelo *Filozofija i religija*, a u Münchenu (prof. na novoosnovanom sveučilištu) tzv. djelo o slobodi pod naslovom *Filozofska istraživanja o biti ljudske slobode i s tim u vezi pripadajućim objektima* koje su duboko inspirirana teološko romantičnim duhom. Od 1810. radi na djelu *Philosophie der Weltalter* u kojem je htio predstaviti veliku filozofiju i teologiju povijesti. No to djelo ostaje nedovršeno. Prvi je dio čak dva puta nosio u tiskaru, ali je oba puta rukopise povlačio. To je djelo ostalo u ostavštini. Neko je vrijeme proveo i u Erlangenu, a ostalo u Münchenu do 1841.

U Münchenu je započeo, tako se obično smatra, drugi period, tzv. period kršćanske filozofije. Godine 1841. pozvan je u Berlin. Tu je prije 10 godina umro Hegel (1831) a kako se osjećao njegov utjecaj, pruski kralj Friedrich IV. pozvao je upravo Schellinga u Berlin da obori Hegelovu tvorevinu panteizma. On poziva Schellinga «ne kao profesora, nego kao od Boga predodređenog učitelja filozofije». Te je kraljeve želje trebao Schelling u Berlinu i ispuniti, naravno uspjeh je izostao. Tu poučava filozofiju religije, kasnije izdano iz ostavštine pod naslovom *Filozofija mitologije i objave*. Netko je izdao njegova predavanja bez njegova odobrenja koja su bila oštro kritizirana. Schelling se utekao sudu, vodio parnicu i u konačnici, sud je odlučio protiv njega. Zbog toga g. 1844. otkazuje predavanja i povlači se te privatno radi u Berlinu. Sam je doživio da se na njegovu misao nije više nitko obazirao. Umire za ljetnog odmora g. 1854. u Bad Ragazu u Švicarskoj u 79. godini života.

Karakteristika Schellingove filozofije je pokretljivost i otvorenost. Uvijek je nanovo primao nove poticaje i razvijao ih u svojoj misli. Zbog toga su neki interpreti njegove filozofije (kao Fischer i Windelband) nastojali otkrivati različite sisteme koji su se izmjenjivali. Novija istraživanja gledaju u Schellingovoj misli kontinuitet (Coreth).

Schellingov nauk u kratkim crtama prezentiraju ove četiri točke:

1. filozofija prirode (objektivni idealizam)
2. filozofija identiteta
3. gnoza
4. Schelling i filozofija romantike.

2. FILOZOFIJA PRIRODE

Fichteov se subjektivni idealizam za Schellinga kretao na preuskom području. Da je bitak samo postavka jednog Ja te da mi posvuda uvijek gledamo samo vlastite modifikacije, pričinjalo mu se preuskim. Schelling je idealist i on je iza bitka otkrio duh kao jedini bitak i razlog postojanja. No, taj je duh prema njemu neovisan od našega ja, on je objektivni duh. Tako se nakon Fichteova subjektivnog idealizma rodio Schellingov objektivni idealizam.

Njime je on želio nadvladati Kantov subjektivizam, i što je bilo još značajnije, nagovijestilo se uskrsnuće tradicije stare metafizike. Ta je intencija bila i Kantova, samo ju je on pokvario prihvaćanjem i pre naglašavanjem empirističkih postavki. Pri stvaranju objektivnog idealizma valja kod Schellinga primijetiti utjecaj Spinoze, Bruna, a prije svega Nikole Kuzanskog. Fichte je smatrao da su moguće samo dvije filozofije: dogmatizam koji prihvaća *Ding an sich* i idealizam za koji postoje samo sadržaji svijesti. Konačno, filozof stoji pred izborom samo ovih dviju filozofija.

Schelling zastupa oba stajališta. Sve znanje ovisi i od subjekta i od objekta. Ne treba se jednostavno prikloniti ni jednoj strani, nego se mora vidjeti kako objektivno vodi do subjektivnog i subjektivno k objektivnom. Zbog toga Schelling polazi put objekta prema subjektu u svojoj filozofiji prirode. Svijet objektivnog je za njega priroda. Schelling je naime spoznao da je priroda više nego produkt jednog Ja, više nego neka zgrada koju subjekt sebi sam postavlja da bi se u njoj potvrdio i očuvao. Priroda jednostavno biva pronađena i to u tako bogatom sadržaju da je upravo ta punina dokaz za njezinu drugotnost pred subjektom. Tu je smješten i novi odnos prema prirodi pa je i taj prijelaz od subjektivnog do objektivnog idealizma odlučujući obrat u postkantovskoj filozofiji. Sve je to uočljivo na poznatom lomu u poznatoj kontroverzi između Fichtea i Schellinga. Stvarno je taj lom uočljiv u drukčijem vrednovanju prirode koja sada opet treba predstavljati nešto vlastito i samostojno. Taj razvoj dobiva u Schellingovoj misli objektivni sadržaj. Prirodu se shvaća kao živi organizam koji posjeduje dušu. Taj organizam raste kao sve živo i duševno. Radi se, dakle, o slobodnom kretanju kome je strano sve konačno kruto. Priroda napreduje prema novim oblicima. Periodični zakon kojim je taj proces reguliran, sačinjava opet dijalektički troskok. Priroda se proširuje u uvijek više oblike.

Život kao sinteza teze i antiteze znači da je sve prijašnje neki oblik života. Budući da je priroda u svojem nutarnjem biću život, mogu se pojaviti prividi života. Iza života i duše stoji duh. Duh nas susreće neposredno u najuzvišenijem obliku prirode, u čovjeku. Schelling kaže da može postojati samo duh čovječnosti, jer prirodi je u temelju samo duh. Mrtva priroda nije ništa drugo do neslobodna inteligencija. Najuzvišeniji cilj, postati sama svoj objekt, postiže priroda tek po najuzvišenijoj i posljednjoj refleksiji u sebi, što u konačnici nije ništa drugo do sam čovjek ili još općenitije ono što se naziva um, jer po njemu se priroda vraća potpuno u sebe, i tu postaje očito da je priroda u biti identična s onim što mi u sebi nalazimo u inteligenciji ili svjesnosti.

Ovo uvođenje principa duha i života nasuprot Kantove filozofije prirode znači isto tako i odlučujući obrat kao i ukaz na objektivnost prirode protiv Fichtea te zaokret prema Hegelu. Za Kanta je sve promatranje prirode orijentirano na matematičko-fizikalno mišljenje, onako kako je to razradio Newton. Takvo je mišljenje posvuda analiziralo posljednje, uvijek iste faktore, te tako uopćeno shematiziralo prirodu, a onda i čitav bitak. Za život Kantova filozofija nije poznavala nikakve kategorije. On je doduše uočio da je moguće pred

organskim prirodu podrediti ideji svrshodnosti, ali sve je to za njega značilo kao neki nazor «kao-da», prema tome nikakav konstitutivni zakon bitka. On je, dakle, bio slijep kao i sve čisto pojmovno uopćeno mišljenje, za sve što je individualno, jedinstveno, za čimbenike koji bitno karakteriziraju sve živo. Kant je postavio prirodnu znanost na opće zakonitosti, ali je osiromašio, već kao i Sokrat, naš nazor i tako sveo stvarnost i njezinu uvijek varijabilnu puninu koja se uza sve zakonitosti pokazuje i želi tako samostalno biti vrednovana. Ni Goethe nije bio zadovoljan s onim shematiziranim istraživanjem prirode te je želio svojim postavkama nadići jednostranost matematičko-fizikalnog mišljenja. Za Goethea je cijela priroda život. I za Leibniza je monada bila duša i život, kao i za Paracelsusa. Schelling upravo svojom postavkom stoji na toj crti tradicije. Za njega je nedovoljno samo kvantitativno-mehaničko promatranje prirode. Zastupa slične ideje teorije polja kao i Ruđer Bošković. Pri svemu tome Schelling ipak nije težio metodu egzaktne prirodne znanosti niti poreći niti nadomjestiti. On je samo smatrao da ta metoda ne dotiče, ne iscrpljuje svu stvarnost. Upravo je to bila intencija prirodne znanosti. Filozofija treba pokazati nutarnje središte, temelj i izvor iz kojega izvire pojavnosti. Njih se istina može i smije mjeriti matematsko-fizikalnim mjerilima, ali ih se ne smije držati za jedinu stvarnost.

Cjelinu stvarnosti Schelling objašnjava pomoću pojma života. Radi se prema njemu o rađajućem životu, *natura naturans*, dakle ne više samo o sumi predodžaba. Za takve je misli romantika pokazivala interes, jer su prema njoj pojmovi život i doživljaj stavljeni u središte. Zbog toga se Schellinga drži filozofom romantike. Schelling je kao paralelu ovoj filozofiji prirode zastupao i jednu transcendentalnu filozofiju u kojoj je on svoje postavke iznio upravo obrnutim putom (slično kao i Fichte u nauci o znanosti). Tu je pokazao odnos subjekta i objekta, duha i prirode kao realnosti. Ta filozofija ne polazi više od Ja, tako da bi u osnovi prirode bila samo kao samo-doživljeni ja, nego preko života duha, ako ispravno želimo uočiti, otkrivamo prirodu, onako kako je u filozofiji prirode bilo pokazano, da iza prirode stoji duh. Čovjek se ne zadovoljava samo svojim duševnim životom. Postoji u nama nešto što teži prema bitnoj realnosti. I kao što umjetnik ne miruje u mislima svoga djela, nego u tjelesnom činjenju, tako je cilj svake težnje skladne tjelesnosti, odsjaj i protuslika savršene duševnosti. Iz te se misli, koju smo našli kod Schellinga, lako može vidjeti kako se duh želi objektivirati.

U prvom dijelu transcendentalne filozofije (teoretske filozofije) biva pokazano kako se priroda razvija iz inteligencije. Stupnjevima samosvijesti odgovaraju stupnjevi realnosti. Osjeti i produktivni nazor proizvode materiju, izvanjski i nutarnji zor, prostor i vrijeme kao i kategorije, a apstrakcija dopušta razliku inteligencije od njezinih produkata. Materija je otvorena duhu, priroda bitku etablirane inteligencije, kvalitetama beživotnih opažaja, tijela shematskim nazorima. Čitav se proces odvija nesvjesno.

Drugi dio praktične filozofije pokazuje kako nastaju od inteligencije čak i sa sviješću postavljena slobodna djelovanja. Na njima počiva povijest. Pa i onda kada se čini razbacana i besmislena, ona je uvijek vođena duhom i smjera prema savršenom ćudorednom

poretku svijeta te pravu i državi. Tako nastaje iz slobodnih i svjesnih postavki duha druga viša priroda, svijet slobode. Razrada njihove temeljne strukture bila bi zadaća praktične filozofije. U trećem dijelu transcendentalne filozofije razrađuje Schelling svoju filozofiju umjetnosti. Ona predstavlja sintezu teoretske i praktične filozofije i otkriva da se nesvjesno i svjesno poklapaju. U osjetnosti i osjetničkom stvaranju poklapaju se polaritet i identitet prirode i duha, svjesno i nesvjesno, zakon i sloboda, tijelo i duh, individualitet i općenitost, osjetnost i idealnost, konačno i beskonačno. A u tom bi bila i ljepota da se beskonačno opipljivo razlijeva u konačno, te da konačno postaje simbol beskonačnoga.

Ove je postavke rado usvojila. A time se moglo razumjeti i objasniti kao nikada s mišljenjem prosvjetiteljstva i njegovim shematizirajućim apstrakcijama pjesnička i umjetnička ostvarenja, običaje, formiranje prava i države u njihovoj individualnosti, u njihovim bezvremenskim vrijednostima, u njihovim vezama na prostor i vrijeme i povijest, i to u vječnoj dualnosti. U prilog intencije romantičara išla je rasprava o umjetničkoj interpretaciji i kritici umjetnosti od Augusta Wilhelma Schlegela, koji je kao prvi naglasio osjećajnu sposobnost i individualno stvarateljsku genijalnost kao i povijesne znanosti od Rankea, za kojega je svaki period povijesti neposredno pred Bogom, povijesne škole prava od Savignya s vrednovanjem narodnog duha, tradicija ćudoređa i prava kao objektivnog duha; filologije kao jezikoslovne i kulturne znanosti te istraživanje mita i priča braće Grimm, W. v. Humbolta i braće Schlegel. Komprimiranje ideje Schellingove filozofije umjetnosti stoji u njegovu djelcu *Eber das Verhältnis der bildenden Kiinste zur Natur* (1807).

3. FILOZOFIJA IDENTITETA

Dok Schelling u filozofiji prirode daje da se priroda razvije u duh, u kojem se ona konačno donosi do svijesti, što je ona oduvijek i težila jer je oduvijek bila duh, i dok on obrnuto u transcendentalnoj filozofiji dopušta duhu da se objektivira, jer oduvijek pripada duhu, da se osjetno želi prezentirati kao priroda, tako je sada na te misli nadodana perioda njegove misli, filozofija identiteta. Sada je ono što je oduvijek bilo stavljeno u središte i objašnjeno u njezinim određenostima: priroda i duh, objekt i subjekt, realitet i identitet postaju identični. Priroda je vidljivi duh, duh pak nevidljiva priroda, a u biti radi se uvijek o jednom te istom. Razlog pretpostavke toga identiteta je u tome da sva znanost i istina zahtijevaju konformitet (poklapanje) naše spoznaje s njezinim objektom. Bez pretpostavke izvornog identiteta duha i bitka ne bi moglo takvo poklapanje nikada biti spoznato.

U konačnom svijetu privida ostaje pak tako da kod stvari prevagne jedna ili druga stvar. Gdje prevagne realitet, dakle strana objekta, imamo pred sobom carstvo prirode, gdje pak idealno, dakle, strana subjekta, nalazimo se u carstvu duha i u povijesti. U oba carstva Schelling opet razlikuje stupnjeve. Temeljni stupanj ili «potencija» jesu materija, svjetlo i organizam u realnoj, te nadzor, razum i um u idealnoj sferi bitka. Što je kod nekog bića prepoznatljivo više identiteta to ono stoji na višem stupnju. Sve je pak to unutar razlika uvijek jasno.

Schelling to naziva apsolutno ili božansko. To božanski Jedno u svemu je identično. U njemu se jednostavno ne dokidaju suprotnosti, jer nisu uopće razdijeljene. Bog je apsolutna indiferencija suprotnosti. Kako onda iz toga jedinstva nastaje mnoštvo? Apsolutna se indiferencija diferencira, kaže Schelling, a da pri tome ne ukida jedinstvo; jedinstvo čak i treba suprotnosti i indiferencija je zaista samo u diferenciji suprotnosti. Postupak se diferenciranja shvaća tako da se apsolutno tako shvati kako je to učinio Aristotel, naime, kao duh koji sam sebe promatra (*noesis noeseos*). Tada još uvijek u supstanciji imamo isto jedinstvo, u nadzoru pak samo subjekt i objekt. Temeljne su suprotnosti radi toga priroda i duh u već gore spomenutim potencijama. Nastale iz Božjeg samo-pogleda postaju tako redovi i nivoi svemira Božje misli, ideje Božanskog duha, onako kako je to zastupao neoplatonizam, te svijet tako postaje Božja manifestacija. Ne bismo li ipak trebali preciznije reći da je svijet sam već Božanski? S obzirom na misli identiteta ova se Schellingova filozofija često smatrala panteizmom.

Ipak, pojam panteizma u filozofiji je težak pojam. Zbog toga valja taj pojam u kontekstu Schellingove filozofije promotriti nešto preciznije, posebno njegov pojam apsolutne indiferencije. Da bi se doprlo do indiferencije apsolutnoga, smatra Schelling, da mi ne propisujemo nikakva pravila niti sebi niti drugima, koje bi imali stalno pred očima. Da bi doprli do najdublje tajne prirode, ne smijemo se umoriti. Schellingov je ideal na tom području Bruno kojega je upoznao preko Jacobija i Spinoze. Pored toga, Schelling pravi utok i na Kuzanskog, na njegovu *coincidentia oppositorum*. Time je upravo Kuzanski odlučno utjecao na doradu i razradu cijelog njemačkog idealizma. Kuzanski je, naime, onaj čovjek koji je spojivši srednjovjekovlje i antiku inicirao filozofiju njemačkog duha. U objektivnom se idealizmu obnavljaju tendencije rane njemačke filozofije, u njemu je oživljena i henologija, nauka o jednom i mnoštvu N. Kuzanskog i klasične zapadne metafizike, kao i pitanja o odnosima između Boga i svijeta koje je Schelling, opet drugačije nego Kant u svom transcendentalnom subjektivizmu, postavio u smislu prave objektivnosti. Schelling je svojom filozofijom identiteta probio Kantov subjektivizam — upravo to se ne smije zaboraviti kad se raspravlja o Schellingovu idealizmu.

Što je s panteizmom kod Schellinga? Schelling priznaje misli participacije, dakle, i za njega postoji razlika između Boga i svijeta. Time bi on zaobišao panteizam na ontičkom polju. No, ne postavlja li se ista opasnost i na spoznajno teoretskom nivou? Duh koji u transcendentalnoj filozofiji stvara svijet, čini se da je Božji. Samo je *intellectus archetypus* stvaralački, samo se u njemu poklapaju misliti i biti. Schelling pretpostavlja drugi, izvorniji identitet prirode i duha, jer bez njega ne bi mogao biti shvaćen konformitet subjektivne i objektivne istine. To je intelektualni nadzor našega uma u kojem bi nam svaki identitet bio siguran. On je jedini izvor znanja. Nitko ne shvaća istinu ako je ne promatra u vječnosti. Istina je samo u apsolutnom znanju, u znanju da je u Bogu i iz Boga. Pojam intelektualnog nadzora potječe od Fichtea. Ta je tradicija ipak dulja pa bi se moglo ustvrditi da je intelektualni nadzor kod Schellinga bio bliži tradiciji *philosophiae perennis*. Kod Schellinga ponovno oživljava objektivni realizam, za koji je

karakteristični govor o ontološkoj istini u tradiciji Platona (ideja dobra, bitka, istine i vrijednosti), Aristotela (*nous poietikos*), Augustinove nauke o iluminaciji, Anselma o ontološkoj istini, Bonaventure o egzemplarizmu, Tomina apriorizma *intellectus agentis*, Cusanusa *unum*. Ovamo pripadaju i Plotin, Bruno te Spinoza i njihova panteistička varijanta te i Cusanosova pozitivnija varijanta.

4. GNOZA

Schellingova prirodna i transcendentalna filozofija vide u svijetu Božje umjetničko djelo. Kao Božji samo-razvitak mora svijet biti veličanstven i lijep. Taj njegov optimizam sve više splašnjava počevši od würzburškog doba. Pod utjecajem filozofije slobode 1809. i pod utjecajem F. Baadera rađa se kod Schellinga nova misao koja nadilazi filozofiju znanja i bitnosti te se utječe novim temama, kao volji i zlu, nastanku i povijesti, božanskom i ne-božanskom u procesu svijeta. To je ona strana Schellingove misli koja će naći odjeka kod Schopenhauera, Ed. v. Harmanna, Bergsona i Schelera. U *Filozofskim istraživanjima o biti ljudske slobode* Schellingova glavna misao postaje apsolutna volja. Svjetski proces sada više ne znači diferenciranje svijesti kao znanja, nego kao volje. Volja treba u svijetu objasniti zlo i grijeh pri čemu je sada za Platonovu ili neoplatonsku dijalektiku ostalo malo mjesta.

Apsolutna volja je za njega tamna, slijepa volja. Čovjek je samo osuđen na slobodu. Apsolutno je sada svjetlo i tama, bitak i tragika bitka. Između ova dva pola vlada borba. Odlučnu ulogu u ovoj fazi Schellingove filozofije imaju i misli o filozofiji povijesti. Povijest čovječanstva je povijest izbavljenja i povratak svijeta k Bogu. Takva je filozofija povijesti teogonija. Apsolutno teče po ovom procesu: najprije drijema slijepa volja s vremenom dolazi do pragrijeha čak u Bogu samome. U filozofiji slobode Schelling uviđa da čisto povijesno ne podliježe jasnoći racionalnoga. Baš je radi toga Schelling bio i protivnik Hegela. Povijest se može studirati samo na odnosu podataka. Riječ je o tzv. pozitivnoj filozofiji. Ona se opet utječe mitologiji, velikim religijama i mistici jer se tu ljudsko stapa s božanskim.

Kasni je Schelling svoju poznu misao približio kršćanstvu ali se ipak nije želio podvrći kršćanskoj dogmatici, nego je htio s danas ponovo modernim teozofizmom poći korak dalje. Objekt je njegovih istraživanja bilo uvijek apsolutno. Njemu samo racionalne postavke nisu primjerene. Tako i Schelling želi poći uzvišenijim putom gnoze i mistike. Sve je to razmišljanje začinjeno trostrukim dijalektičkim skokom. Tako Schelling tumači i kršćanstvo razlikujući tri stupnja: petrovsko kršćanstvo ili katolicizam gdje vlada autoritet; pavlovsko kršćanstvo ili protestantizam koja karakterizira sloboda; te ivanovsko kršćanstvo koje izmiruje znanje i vjeru. Ova podjela s vremenom se sve više i više pretvarala u fantastiku. Tako Schellingova filozofija postaje sve više i više vodenasta, neprihvatljiva za pozitivističko-znanstveni duh 19. stoljeća. Schellingov se duh izgubio u beskonačnom.

5. SCHELLING I ROMANTIKA

Schelling je našao poseban odjek kod romantičara. Iz mnoštva sljedbenika izdvajamo:

1. Katolika Franza von Baadera (1765-1841) profesora u Münchenu koji je Schellinga oduševio za J. Bhmea. Baader je protivnik racionalizma. Sve je naše znanje samo suznanje (*conscientia*) s Božjim praznanjem. Bez Boga ne bismo mogli znati ništa. Kritizira novovjeke filozofe koji su prekinuli tradiciju s Biblijom. Nastaje pokret fideizma i tradicionalizma. Baader je posebno zagrijan za socijalnu filozofiju. Obara se na moderno ateističko koncipiranje države. Bog je jedini i posljednji autoritet. Došao je radi toga i u sukob sa Crkvom.

2. Protestant Friedrich Schleiermacher (1768-1834) profesor je teologije u Halleu i Berlinu. On je zastupnik tipično ne-dogmatskog protestantizma i to religioznosti osjećaja. Bio je izvanredni propovjednik te propovijeda religiju srca, protutežu Hegelovoj spekulativnoj teologiji. Zajedno sa Schellingom bio je duša mladih pjesnika i literata, romantičara Novalisa (pravo ime: Friedrich von Hardenberg), Friedricha Schlegela, Friedricha Holderlina (preteča Nietzschea i Heideggera). Oni nisu željeli biti samo pjesnici, nego i filozofi, za njih su pjesništvo i filozofija jedno. Zastupali su povratak u Atenu. Od Schellinga i Baadera je bio inspiriran i veliki ruski mislilac Vladimir Solovjev (1853-1900), nazvan ruskim Origenom.